12 ચોપડાની ઈન્દ્રજાળ

ચંદ્રકાન્ત પંડ્યા

(જન્મ: 31-8-1920, અવસાન: 13-10-2001)

ચંદ્રકાંત જેઠાલાલ પંડ્યાનો જન્મ વલસાડ જિલ્લાના ધરમપુરમાં થયો હતો. તેમણે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી ટી.ડી.ની પદવી મેળવી હતી. સંગીતમાં પણ નિપુણતા મેળવી હતી. શિક્ષક તરીકે હાલોલ અને નવસારીમાં કામગીરી કરી હતી. સામાજિક અને સેવાક્ષેત્રમાં તેમનું પ્રદાન નોંધપાત્ર છે. 'બાનો ભીખુ ભા.1-2', 'સુદામે દીઠી દ્વારામતી' (યુરોપ પ્રવાસ), 'ઘડીક સંગ શ્યામ રંગનો' (આફ્રિકાનો પ્રવાસ), 'વસાહતીઓનું વતન' (અમેરિકા પ્રવાસ) તેમનાં નોંધપાત્ર પુસ્તકો છે. સાહિત્યિક પત્રકારત્વમાં પણ તેમનું યોગદાન છે.

ભીખુએ બાળપણમાં જોયેલી વ્યાજખોરી અને ગરીબી આ આત્મકથા ખંડમાં રજૂ થઈ છે. અહીં શાહુકારો દ્વારા ગરીબ, અભણ લોકોનું કેવું શોષણ થતું એનું તાદશ્ય ચિત્ર ઉપસાવ્યું છે. આવું માત્ર ગુજરાતમાં જ છે એવું નથી, પણ સમગ્ર ભારતમાં આ પરિસ્થિતિ છે. એક તરફ વ્યાજ પર વ્યાજ ચડાવતા શાહુકારો છે, તો બીજી તરફ એ જ શાહુકારના દીકરા તરફ વાત્સલ્યભાવ દાખવતા દેણદાર લોકો છે. જીવલાની કરુણ સ્થિતિ જોઈને કિશોર ભીખુમાં સૂક્ષ્મ પરિવર્તન આવે છે. જેના કારણે એ દેવાના ચોપડા ફાડી નાખીને કરજમાંથી મુક્ત કરે છે. પોતાનાં પિતા અને માતા પણ વ્યાજ વસૂલાતની ઈન્દ્રજાળમાં કેવી રીતે રચ્યાં-પચ્યાં હતાં એ નિખાલસતા આ પાઠનું જમા પાસું છે. અહીં ચોપડાની ઈન્દ્રજાળ એટલે કે વ્યાજની એવી જાળ કે જેમાંથી ગરીબ ક્યારેય છટકી શકતો નથી તેનું હૃદયસ્પર્શી આલેખન થયું છે.

ત્યારે શાહુકારો ગરીબ અને અજ્ઞાન રાનીપરજ ખેડૂતોનું શોષણ કરતા હતા. ઋણરાહતનો ત્યારે કોઈ કાયદો નહોતો. તેમાં દેશી રાજ્યમાં તો આવા શોષણખોરોને ઘી-કેળાં હતાં. રાજા અને અમલદારોના જુલ્મનેય ચઢી જાય એવી આ શરીફ ડાકુઓની લૂંટ ગરીબ પ્રજાનાં હાડમાંસને ચૂંથવામાં જરાય અરેરાટી નહોતી અનુભવતી. કચડાયેલી પ્રજાનો કોઈ ધણીધોરી નહોતો. રાંકડી, ભોળી, લંગોટિયા પ્રજા મૂંગા ઢોર કરતાં બદતર જીવન જીવતી. ઉજ્જડ જમીનમાં થોડું ઘણું પકવે. તેમાં રાજા, અમલદાર, ધગડું, તલાટી, ભૂવો અને શાહુકાર સૌનો લાગો. પ્રસંગે બધું કામ પડતું મૂકી બધાની વેઠ કરવા એ બંધાયેલો. ગુલામથી પણ બદતર જિંદગી એ જીવે. ને ઊજળા-ભણેલા લોકો એની લાચારીનો લાભ ઉઠાવે. સત્તર પંચાં પંચાણું નું ગણિત ગણનાર શાહુકારના ચોપડાની ઈન્દ્રજાળ એવી કે એની સાત પેઢી પણ ઋણમાંથી કદી મુક્ત ન થઈ શકે.

મારા પિતાજીને શાહુકારી કરી પૈસા કમાવાનો કીમિયો કોઈ ભાઈબંધે બતાવેલો. એટલે લોભેલોભે ખેતી સાથે ધીરધારનો ધંધો પણ કરતા. પિતાજીને 'હાઉકાર' કહીને જ સૌ બોલાવે.

પિતાજીનું મૃત્યુ થયું. જમીન ગણોતે ખેડનાર કે તેની દેખભાળ કરનાર કોઈ રહ્યું નહિ, એટલે અમે મૂળ શેઠને સોંપી દીધી. હવે ગુજરાનના સાધન તરીકે દુઝાણું ને પિતાજીની ઉઘરાણી બે જ રહ્યાં. વિધવા બાને માથે બે નાના દીકરા, એક નાની દીકરી, ઉપરાંત ત્રણ પરણેલી બહેનોના વ્યવહાર સાચવવાની બધી જ જવાબદારી હતી. એક નાનું ખેતર બાપુજીને નામે હતું તે બહુ ઉપજાઉ નહિ, એટલે નાની બહેનનાં લગ્ન વખતે આર્થિક સંકડાશને કારણે વેચી દેવું પડ્યું. બા બિચારી રાત-દિવસ ઢોર વૈતરું કરે, કદી જંપીને ન બેસે. કોઈને ત્યાં જરૂર પડ્યે રાંધી આપે, ત્યારે માંડ બે ટંક રોટલા મળે. બાપુજી શાહુકારીનો ધંધો કરતા, પણ ઘરમાં ભાગ્યે જ કશી બચત મૂકી ગયેલા. એ જમાનો પણ સોંઘારતનો. દસ રૂપિયે હારો ભાત, એ જ પ્રમાણે બધી ચીજવસ્તુ. એમાં બચત શી રીતે થાય ? એટલે કુટુંબનો બોજો એકલે હાથે ઊંચકતાં તો બાને નવનેજાં પડ્યાં.

દીકરામાં હું મોટો, એટલે ચૌદ વર્ષની ઉંમરે ગામડે ઉઘરાણી કરવા બા મને મોકલે. દેણદારો પ્રામાણિક,

પણ ખેતીનાં વર્ષો એક પછી એક એવાં ખરાબ આવે કે લેણદારોને રોકડ કશું આપી ન શકે, ક્યારેક થોડું ઘણું આપે, એ તો અમારા કુટુંબને આપદા ન પડે એટલા ખાતર. પોતે પેટે પાટા બાંધી આછુંપાતળું ખાઈને પણ જે મળે તે વ્યાજ પેટે ભરી જતા.

ધરમપુરથી પાંચેક માઈલ દૂર મરઘમાળ ગામે રાનીપરજ કોમના જીવલા નામના ખેડૂત પાસે અમારું લેણું નીકળે. કાઠાં વર્ષોમાં જીવલાની સ્થિતિ બહુ કપરી થઈ ગયેલી. પૈસા તો જે મળે તે આપે, પણ બાપુના મૃત્યુ પછી વર્ષોવર્ષ લાકડાં, ડાંગર, કઠોળ, ગોળ, કેરી, શાક-ભાજી, ઢોર માટે ઘાસ ને એવું કંઈ ને કંઈ વ્યાજ પેટે ભરે. વર્ષ ગમે તેવું નબળું પડ્યું હોય તો ય, 'હાઉકારનાં પોયરાંને આપદા ની પડવી જોઈએ' એ ભાવનાથી કંઈક તો આપવું જ જોઈએ એવું માનતો જીવલો દાનતનો શુદ્ધ !

જીવલો અવારનવાર ઘેર આવતો. મારા ઉપર પુષ્કળ પ્રેમ. શેરડી, બોર, જાંબુ, કેરી એવું કંઈ ને કંઈ મારા માટે લાવે. તેની સાથે કોઈક વાર તેનો પુત્ર ગોવિંદ પણ હેર જોવાની લાલચે આવે. લંગોટી ને મેલું જીર્ણ ડગલું એ એનો પોશાક. જીવલો જુવાનીમાં પણ ખખડી ગયેલો, હાડપિંજર જેવો. તો એનો પુત્ર ગરીબડો, અર્ધનગ્ન દશામાં ખુદ દરિદ્રતાને પણ શરમ આવે એવો. જીવલાના કુટુંબની આવી કરુણ દશા છતાં તેની વફાદારી મૂક સાક્ષી જેવો હું માત્ર જોયા કરતો !

બાપુ ગુજરી ગયા પછી બા મને ઉઘરાણીએ મોકલે. મરઘમાળમાં જીવલા ઉપરાંત પણ એક બે લેણદાર હતા. તેઓ જીવલાની સરખામણીમાં જરા ઠીક સ્થિતિના કહેવાય. એટલે બાને તેમના પૈસા નિયમિત મળતા. પણ જીવલો તદ્દન ભાંગી ગયેલો. પત્ની મરી ગયેલી, તેનું બારમું કરવા માટે વળી બીજો શાહુકાર કરેલો. એટલે જીવલા ઉપર કડક ઉઘરાણી થાય.

રવિવારે બા મને ઉઘરાણીએ મોકલે. ભાતામાં કોઈ વાર સુખડી, તો કોઈ વાર શક્કરપારા બનાવી આપે. દિવાળી પછી તો લગભગ દર રવિવારે ઉઘરાણીએ જવાનો કાર્યક્રમ નક્કી જ હોય. નદીમાં નાહવાનું મળે, ઋતુઋતુનાં ફળો ખાવા મળે. ચણાનો ઓળો, શેરડી, બોર, કેરી જે મળે તે પેટ ભરીને ખાવાનું અને ઘર માટે પણ લાવવાનું. સાથે બેત્રણ મિત્રો હોય એટલે રસ્તો ક્યાં કપાઈ જાય તે ખબર ન પડે.

એક રવિવારે એ જ રીતે ઉઘરાણી કરવા જીવલાને ત્યાં મરઘમાળ ગામે જવાનું થયું. સાથે મારા મિત્રો, મહમદ ને રસિક હતા. બીજે ઉઘરાણી કરવા જવાનું નહોતું એટલે બાએ કશું ભાતું બંધાવ્યું નહોતું. અમે જીવલાને ઘેર પહોંચ્યા, તો માલૂમ પડ્યું કે જીવલો કામ અંગે કશે બહાર ગયો હતો. 'બારેક વાગતાં આવી પુગહે' એમ ગોવિંદે કહ્યું. એટલે સમયનો સદુપયોગ કરવા અમે એના ખેતરમાં ઊપડ્યા. બોરડી ઉપરથી સરસ મઝાનાં મીઠાં રાંદેરી બોર પાડ્યાં, ખાધાં ને ગજવાં ભર્યાં. મરચીના છોડ ઉપરથી મરચાં, તો રીંગણી ઉપરથી રીંગણાં તોડીને થેલી ઠાંસીઠાંસીને ભરી. ગોવિંદે બાવળનાં દાતણ કાપી આપ્યાં તે લીધાં, નદીમાં નાહ્યા, ને જીવલાની ઝૂંપડીએ આવ્યા ત્યારે જીવલો આવી ગયો હતો. તેણે પૂછ્યું, 'ભીખલા, બપોર થૈ ગ્યા, કંઈ ખાધું કે ભૂયખો જ ? ડોહાડીએ હું બાંધી આયલું છે ?' મેં કહ્યું કે, 'અમે તરત પાછા જવાના હતા એટલે ભાતું નથી લાવ્યા.' જીવલો કહે, 'પોયરા, ભૂયખો તો ની જ જવા દેવ. દાળ ચોખા આપું તે ખીચડી બનાવી નાખ!' ખીચડી કે દાળ-ભાત મને બહુ ભાવે નહિ, ને એ કડાકૂટ કરે કોણ ? એટલે ના પાડી. પણ જીવલો એમ શાનો માને ? 'ભીખલાને હીરો બૌ ભાવે,' એમ કહી ગોવિંદને મોકલી ક્યાંકથી ગાયનું પાશેર ઘી મંગાવ્યું. મોટી દીકરી પાસે ચોખા દળાવ્યા. થોડો ગોળ કાઢીને આપ્યો. ત્રણ પથ્થર મૂકી ચૂલો બનાવ્યો. પછી કાંસાના તાંસળામાં લાકડાના તવેથાથી આવડે એવો શીરો મેં બનાવ્યો. જીવલો કેળનાં પાન કાપી લાવ્યો. ગોવિંદે થોડા કાંદા સમારી આપ્યા. અને અમે ત્રણ જણા શીરો ખાવા બેઠા. પ્રેમનો શીરો, એનો આનંદ વળી ઓર જ હોય છે. અમે ધરાઈને ખાધું. અમે જવા નીકળ્યા તે પહેલાં જીવલાને પૂછ્યું, 'જીવલા, થોડાક પૈસા આપશે કે ?' 'પૈહાની જોગવાઈ તો હમણાં ની થવાની,' એમ જીવલાએ લાચારી વ્યક્ત કરી. એટલામાં ગોવિંદ વાડામાંથી વાલોળ ને રીંગણાં લઈ આવ્યો. પણ અમારી થેલી તો ભરેલી હતી, એને મૂકવાં કયાં ? મેં જીવલાને એકાદ થેલી હોય તો આપવા કહ્યું. ત્યારે જીવલો કહે,

'બોડીને તાં વળી કાંહકી કેવી ?' જ્યાં ત્યાંથી ફાટેલો કટકો શોધી આપ્યો, તેમાં રીંગણાં, વાલોળ બાંધ્યાં અને અમે ચાલી નીકળ્યા !

તે રાતે મને મોડે સુધી ઊંઘ ન આવી. જીવલાના જ વિચાર આવ્યા કર્યા. એક બાજુ જીવલાનો પ્રેમ ને બીજી બાજુ તેની કારમી ગરીબાઈ યાદ આવ્યાં. એનું વાક્ય, 'બોડીને તાં વળી કાંહકી કેવી ?' ઘડીઘડી યાદ આવ્યા કર્યું. રાત આખી અજંપામાં ગાળી. હું શોષણખોર છું, બોડી જેવી જીવલાની દુર્દશા કરનાર હું જ છું, એવો ભાવ જાગ્યો. શીરો જમતા હતા ત્યારે જીવલાનાં નાગુડિયાં ને પેટમાં ખાડા પડેલાં નાનાં છોકરાં કેવું ટીકીટીકીને જોઈ રહ્યાં હતાં, તે દૃશ્ય ખડું થયું. ભણવાગણવાની ને રમવાની ઉંમરે, કોઈ ગોવાળિયામાં જતો, કોઈ ખેતરમાં ચાર કાપતો કે બળતણ માટે લાકડાં કાપતો, કોઈ શેઠિયાને ત્યાં શાહુકારી પેટે વેઠ કરતો, ત્યાં હું બીજો શાહુકાર બેઠો બેઠો શીરો ખાતો હતો ! એનાં છોકરાંના મોંનો કોળિયો મેં જ ઝૂંટવ્યો હોય એમ મને લાગ્યું. ને તે પણ ઓછું હોય તેમ બે થેલીઓ ભરીને શાકભાજી લઈ આવ્યો ! મારી જાત ઉપર મને તિરસ્કાર આવ્યો.

સવારે બાને પૂછ્યું, 'બા, જીવલાનું દેવું ક્યારે પૂરું થશે ? એ બિચારો તો કેટલો ગરીબ છે! શી રીતે દેવું ભરી શકશે ?' બાએ કહ્યું, 'ફોગટ થોડું આપે છે ? મૂળાનાં પતીકાં જેવા રૂપિયા રોકડા કાઢીને આપ્યા છે.' મારે ગળે એ વાત ન ઊતરી.

વરસ દિવસ પછી જ જીવલો ફસલ લઈને આવ્યો હતો. ગાડું છોડી, પછેડીમાં બાંધી લાવેલો નાગલીનો રોટલો, ઓટલે બેસીને ખાતો હતો. બાએ અથાણું ને થોડી દાળ આપ્યાં હતાં. એને ઘેર મને શીરો જમવાનો હક; જ્યારે મારે ઘેર એ પોતાનું ખાવાનું ઓટલે બેસીને ઓશિયાળાની જેમ ખાય ! એ વિરોધાભાસ મને ખૂંચ્યો. હું ત્યારે દસમા ધોરણમાં ભણું. બા પૈસા માટે તકાદો કરતી હતી. જીવલો એનું દુઃખ રડતો હતો.

બા ગઈ એટલે મેં જીવલાને પૂછ્યું, 'બાપુજીએ તને કેટલા રૂપિયા ધીર્યા હતા ?' જીવલાએ અતિશયોક્તિ વિના બધી વાત કરી ! ખેતર વેચાતું લેવા તેણે બાપુ પાસેથી રૂપિયા ત્રણસો વ્યાજે લીધેલા. બેત્રણ વર્ષમાં પૈસા વસૂલ કરશે એવી એને શ્રદ્ધા. પણ વર્ષ એક પછી એક ખરાબ આવ્યાં. રોકડ બહુ નહોતો આપી શક્યો. મેં ચોપડામાં જોયું, તો વ્યાજનું વ્યાજ ચઢીને રૂા.પંદરસો લેણા નીકળતા હતા ! બાપુના મૃત્યુ પછી હિસાબનું કામકાજ દાસકાકા કરી આપતા. ત્રણ વર્ષ પછી નવું ખાતું પાડવાનું હતું. આજે તેના પર અંગૂઠો પાડવા જીવલો આવ્યો હતો.

વર્ષોવર્ષ ફસલ ભરી જાય, શાકભાજી, લાકડાં, ઘાસ, ગોળ આપી જાય, તે બધું મફતમાં ! ચોપડે રોકડા રૂપિયા સિવાય કશું જમે ન થાય. આવે ત્યારે બાનું થોડું ઘણું કામ પણ કરી જાય, છતાં જીવલો હાઉકારનો જનમજનમનો ઋણી ! પૈસા ખોટા કરવાની જરાય દાનત નહિ, 'તારા પૈહા દૂધે ધોઈને આલવાના' એવી પ્રામાણિક્તા. એ જીવલો રાતદિવસ કાળી મજૂરી કરે, તોય એનાં છોકરાં ભૂખે મરે. આટઆટલું આપવા છતાં ત્રણસોના પંદરસો શી રીતે થયા તે સમજવા જેટલી તેનામાં બુદ્ધિ તો શાની હોય ? ''શાહુકારનો ચોપડો જૂઠું થોડું વાંચે'' ? એવો એને વિશ્વાસ !

આવા શોષિત દરિદ્રનારાયણની કરુણ દશા જોઈને મારું હૃદય દ્રવી ઊઠ્યું. મુદ્દલ કરતાં તો કેટલુંય વધારે એ આપી ચૂક્યો હતો, છતાં શાહુકારના રાતા ચોપડામાં દેવું પાંચગણું બોલતું હતું. અને આજે દાસકાકા ફરી હિસાબ કરશે, ત્યારે તો એ ક્યાંય વધીને ઊભું રહેશે ? જીવલો તો શું, એની સાત પેઢી પણ દેવું ચૂકવી ન શકે એવી ચોપડાની ઈન્દ્રજાળ હતી. મારું હૃદય રડી ઊઠ્યું. હું ગાંધીવાદી જીવન જીવું છું એવા મારા ખ્યાલો માત્ર દંભ લાગ્યા. અને બા હજી તો, 'હાં, હાં,' કરે ન કરે તે પહેલાં, જીવલાના દેખતાં, ગરીબોનું લોહી ચૂસી રક્તવર્ણા બનેલા એ શાહુકારી ચોપડાનાં બધાં પાનાં મેં ચીરી નાંખ્યાં ! જીવલાને કહ્યું, 'જા, તું હવે અમારા લેણામાંથી છૂટો !'

('બાનો ભીખુ'માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

શબ્દાર્થ / સમાનાર્થી શબ્દો

દાયકો-દસકો, દસ વર્ષનો સમયનો ગાળો; **ઋણ**-દેવું, કરજ; **ઉજ્જડ જમીન**-વેરાન જમીન; **વેઠ કરવી**-આર્થિક બદલો આપ્યા વિનાની કરાતી મજૂરી કે કામ; **ધીરધાર**-વ્યાજે નાણાંની આપ-લે કરવી; **પુષ્કળ**-ખૂબ, અતિશય; **શાહુકાર**-ધનવાન, પૈસાદાર; **મુક્ત**-આઝાદ, સ્વતંત્ર; **મુદ્દલ**-મૂળ રકમ

તળપદા શબ્દો

હાઉકાર-શાહુકાર; **સોંઘારત**-સસ્તાપણું; **આપદા**-આપત્તિ; **પોયરાં**-છોકરાં; **કોથે ગેયલો ઓહે**-ક્યાંક ગયો હશે; **ડોહાડી**-ડોશી; **આલ્યું**-આપ્યું; **ની**-નહીં; **પૈહા**-પૈસા; **ભૂયખો**-ભૂખ્યો; **હાવ**-સાવ; **ચુહાઈ**-ચુસાઈ; **ગીયો**-ગયો; **હેર**-શહેર; **કાઠું**-કઠણ, મુશ્કેલ

વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો

શાહુકાર×ગરીબ; **અજ્ઞાની**×જ્ઞાની; **પ્રામાણિક**×અપ્રામાણિક; **ઉદાર**×કંજૂસ; **લેણદાર**×દેણદાર

રૂઢિપ્રયોગ શબ્દો

ઘી કેળાં હોવાં-પૈસાદાર હોવું, માલામાલ હોવું; **અરેરાટી અનુભવવી**-ત્રાસી જવું, દુ:ખ અનુભવવું; **આર્થિક સંકડામણ હોવી**-આર્થિક તકલીફ હોવી, ગરીબ સ્થિતિ હોવી; **નવે નેજા પડવાં**-ખૂબ તકલીફ પડવી **હૃદય દ્રવી ઉઠવું**-ખૂબ જ દુ:ખી થવું; **સત્તર પંચા પંચાણું**-અજ્ઞાની પ્રજાને છેતરવા માટે પ્રયોજાતું ખોટું ગણિત

કહેવત

બોડીને તાં વળી કાંહકી કેવી ? અત્યંત દરિદ્રતા હોવી (અહીં) જેને ખાવાનું ન હોય તેની પાસે સાધન ક્યાંથી? **બાંધી મૂઠી લાખની**-જ્યાં સુધી વાત-બહાર ન જાય ત્યાં સુધી ઈજ્જત સચવાય.

શબ્દસમૂહ માટે એક શબ્દ

ખરાબ દશા હોવી તે-દુર્દશા

સ્વાધ્યાય

1. નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરા(√)ની નિશાની કરો :

(1) લેખકને પોતાની જાત ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો કારણ કે...

(A) લેખક પોતાના ઘરેથી ખાવાનું લઈને ગયા હતા.

(B) પિતાજીનું અવસાન થયું હતું.

(C) જીવલાના છોકરાનો મોંનો કોળિયો પોતે ઝૂંટવ્યો હોય તેવું લેખકને લાગ્યું.

(D) લેખક ખૂબ જ ભણેલા હતા.

(2) જીવલાની કરુણ દશા જોઈને

(A) લેખક રાજી થઈ ગયા. (B) લેખકનું હૃદય દ્રવી ઊઠ્યું.

(C) લેખકને કશી અસર ન થઈ. (D) લેખક હસવા લાગ્યા.

2. નીચેના પ્રશ્નોનો એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો :

(1) ઉજ્જડ જમીનમાં જે ધાન પાકતું તેમાં કોનો ભાગ રહેતો ?

(2) ગરીબોનું શોષણ કરનાર ચોપડાનો રંગ કેવો હતો ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) લેણદાર અને દેણદારના આવકારામાં રહેલો વિરોધાભાસ જણાવો.

(2) દર વર્ષે જીવલો લેખકના ઘરે કઈ - કઈ વસ્તુઓ આપવા જતો ?

4. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં જવાબ આપો :

(1) જીવલાનું પાત્રાલેખન તમારા શબ્દોમાં કરો.

(2) રાતો ચોપડો ફાડી નાખવા પાછળ લેખકનું મનોમંથન કેવું હતું ?

વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ

- **ચર્ચા કરો :**

(1) ''દેવું કરવું જરૂરી છે કે નહીં ?'' (વર્ગખંડને બે જૂથમાં વિભાજિત કરીને)

(2) ભીખુ અને જીવલાનો સંવાદ રજૂ કરો (બે વિદ્યાર્થીની પાત્રવરણી કરીને)

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

- અર્થબોધને અવરોધ ન થાય એ રીતે અહીં લોકબોલીની લઢણો, તળપદા શબ્દો, રૂઢિપ્રયોગો અને કહેવતો ભરપૂર પ્રમાણમાં યોજાયાં છે. આ ઉપકરણોને લીધે લખાણ ભર્યું ભર્યું અને રસાત્મક લાગે છે. અહીં નીચે મુજબના રૂઢિપ્રયોગો વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે જુઓ...

- ઘી-કેળાં હોવાં - દુઃખ રડવું

- નવે નેજા પડવા - ટીકી ટીકીને જોવું

- પેટે પાટા બાંધવા - કડાકૂટ કરવી

તળપદી છાંટવાળી કહેવત પણ જુઓ... ''બોડીને ત્યાં વળી કાંહકી કેવી ?'', ''બાંધી મૂઠી લાખની''.

- ગ્રામ પરિવેશને ખડો કરી દે એવાં તળપદી બોલીવાળાં, દક્ષિણ ગુજરાતની બોલીવાળાં વાક્યો આ પ્રદેશની બોલીની લાક્ષણિકતા બતાવે છે. એનું બળ આ કૃતિને વધુ આસ્વાદ્ય બનાવે છે. આ વાક્યો માન્ય ભાષાથી કેવી રીતે અલગ પડે છે તે પણ સમજવા પ્રયત્ન કરો.

  - ''કોથે ગોયલો ઓહે તે ખબર ની, પણ બારેક વાગતાં આવી પુગહે''
  - ''ભીખલા, બપોર થૈ ગ્યા, કંઈ ખાધું કે ભૂયખો જ ? ડોહાડીએ હું બાંધી આયલું છે ?''
  - ''પૈહાની જોગવાઈ તો અમણા ની થવાની.''

- દારુણ ગરીબીમાં જીવતો જીવલો ખાનદાનીમાં ગરીબ નથી, એ બાબત ઉપસાવવામાં લેખક સફળ રહ્યા છે તે નીચેનાં વાક્યોથી સમજાયું હશે:

  ''હાઉકારના પોયરાંને આપદા ની પડવી જોઈએ.''

  ''પોયરા, ભૂખો તો ની જ જવા દેમ.''

- લેખકે રજૂઆતને અસરકારક બનાવવા વાપરેલ દ્વિરુક્ત પ્રયોગ જુઓ અને એવા અન્ય પ્રયોગ પાઠમાંથી તારવો.... ભણવાગણવાની, કામકાજ...

શિક્ષકની ભૂમિકા

ગરીબ લોકો શાહુકાર પાસેથી પૈસા ઉધાર લે છે. મજબૂરીને કારણે કરેલું આ દેવું મૂડી કરતાં વ્યાજની ચુકવણી વધુ કરાવે.વધારાની જે ચુકવણી થતી હોય તેની તો ચોપડે નોંધ પણ લેવાતી નથી. અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં આજે પણ આવું બનતું હોય છે. આ શોષણ અયોગ્ય, અન્યાયી અને અનુચિત છે તે વિશે વિદ્યાર્થીઓને માહિતગાર કરવા.

પોતાને મળતા અયોગ્ય લાભને તરછોડીને લેખક હિસાબના લાલ ચોપડા ફાડી નાખી ચોપડાની ઈન્દ્રજાળમાંથી જીવલાને મુક્ત કરે છે તે વિશે સ્પષ્ટતા કરવી.

મોટેભાગે ગરીબ વધુ ગરીબ અને ધનિક વધુ ધનવાન બનતો જોવા મળે છે. આ ખાઈ દૂર કરવા આપણે એકબીજાની મજબૂરીનો લાભ ન ઉઠાવવો જોઈએ. આપણે એકબીજાને મદદરૂપ થવું, બીજાને છેતરવાની વૃત્તિથી દૂર રહેવું, અન્યાય ન કરવો, શોષણ ન કરવું, માનવતાભર્યું વર્તન કરવું. આવી ભાવના કેળવાય તે ખૂબ જરૂરી છે તેથી વિદ્યાર્થીઓમાં આવા ગુણો વિકસે તે માટે માર્ગદર્શન આપવું.

'सर्वे भवन्तु सुखीनः सर्वे सन्तु निरामयाः' /

'હું માનવી માનવ થાઉં તો ઘણું' જેવા સંદર્ભો વડે શિક્ષણકાર્યને રસપ્રદ અને સમૃદ્ધ બનાવવું.

●

વ્યાકરણ

એકમ 3 | વાક્યપ્રકારઃ કર્તરિ, કર્મણિ, ભાવે, પ્રેરક; વાકયરૂપાંતર

વાક્યપ્રકાર

અ) માળીથી કૂંડું તૂટ્યું.

બ) માળીએ કૂંડું તોડ્યું.

મિત્રો, આ બે વાક્યોમાં શો તફાવત છે? આપણે પરિસ્થિતિ વિચારી જોઈએ...

અ) આ કૂંડું કોણે તોડ્યું?

માળીએ.

ના, મેં નથી તોડ્યું. ખૂરપી લાગી એટલે... તૂટી ગયું...

બ) આ કૂંડું કોણે તોડ્યું?

માળીએ.

એ તો સાહેબ, હવે છોડ ક્યારામાં નાંખવાનો છે ને એટલે તોડ્યું.

શો તફાવત છે, આ બે પરિસ્થિતિમાં? સહેજ ધ્યાનથી, ફરીથી વાંચો. સંવાદ અ)માં માળી કહે છે કે 'મેં નથી તોડ્યું, તૂટી ગયું' આનો અર્થ શો? પહેલી વાર પુછાયું ત્યારે માળી પાસે એનો જવાબ નથી. જ્યારે બીજી વાર પુછાયું ત્યારે માળી પાસે જવાબ છે. કારણકે એની પાસે કૂંડું તોડવાનું પ્રયોજન છે. અર્થાત્ સંવાદ અ)માં માળી પોતાનું કર્તૃત્વ નથી સ્વીકારતો અને સંવાદ બ)માં માળી પોતાનું કર્તૃત્વ સ્વીકારે છે. તમે યાદ કરો, ભૂતકાળમાં તમે આવી રીતે કર્તૃત્વનો અસ્વીકાર કર્યો છે? 'મારાથી ફાટી ગયું', 'મારાથી ધક્કો લાગ્યો એટલે એ પડી ગયો, પણ હું સાચું કહું છું કે મેં ધક્કો નથી માર્યો.' 'મારાથી બોલાઈ ગયું.'... યાદ આવે છે? તમે જ્યારે કહો છો કે 'મારાથી ધક્કો લાગ્યો - મેં ધક્કો નથી માર્યો.' ત્યારે તમે કહેવા માંગો છો કે એવું કરવાનો તમારો કોઈ ઈરાદો નથી. એટલે કે દેખીતી રીતે ક્રિયા - ઘટના સરખા જ લાગતા હોય, પણ તમારી પાસે એ ક્રિયા કરવાનું પ્રયોજન ન હોય, તમારો એ ક્રિયા કરવાનો ઈરાદો ન હોય તો તમે તમારું કર્તૃત્વ સ્વીકારતા નથી. બસ, આ જ બધી બાબતોને આધારે કર્તા ઓળખી શકાય. તો કર્તાને કેવી રીતે ઓળખવો. ચાલો, નીચેનાં વાક્ય વાંચો. તમારી ભાષક તરીકેની સૂઝ તમને કહેશે કે આ વાક્યમાં કોઈ કર્તા છે કે નહીં.

1. કાલે રજા છે.
2. ભેંસને બે શિંગડાં હોય છે.
3. સુનીલ નિબંધ લખે છે.
4. સૂરજ ઊગે છે.

તમે બાળપણથી ગુજરાતી ભાષા બોલો છો. તમારી ભાષક તરીકેની સૂઝ શું કહે છે? શું ઉપરનાં વાક્યોમાં રજા, શિંગડાં, સુનીલ કે સૂરજ - કર્તા છે? એક સામાન્ય માન્યતા છે કે ક્રિયા કરે તે કર્તા. વાક્ય 1 અને 2 માં માત્ર કોઈ સ્થિતિનું નિરૂપણ છે. તેમાં કોઈ ક્રિયાનો નિર્દેશ નથી, તેથી તેમાં કોઈ 'કરનાર'નો પણ નિર્દેશ નથી. એટલે કે તેમાં કોઈ કર્તા નથી. વાક્ય 3માં 'લખવા'ની વાત છે. તેમાં 'સુનીલ'નો ઉલ્લેખ છે. વાક્ય 4માં 'ઊગવા'ની વાત છે. તેમાં 'સૂરજ'નો ઉલ્લેખ છે. અહીં કેવી રીતે નક્કી કરવું કે 'સુનીલ' તથા 'સૂરજ' - એ કર્તા છે કે નહીં? આ માટે કર્તાનાં લક્ષણો જોઈએઃ

કર્તાઃ

- એ ચેતન પદાર્થ હોય,
- ક્રિયા પર જેનું નિયંત્રણ હોય,
- જેની ઈચ્છા કે હેતુથી ક્રિયા અસ્તિત્વમાં આવે.
- ક્રિયા માટે જેની જવાબદારી હોય.

જ્યારે 'સુનીલ નિબંધ લખે છે' કહેવાયું ત્યારે 'સુનીલ' ચૈતન્ય ધરાવે છે, 'લખવા'ની ક્રિયા પર તેનું નિયંત્રણ છે. તે કોઈ કારણસર નિબંધ લખી રહ્યો છે. અને તેણે કયો અને કેવો નિબંધ લખ્યો છે - સંદર્ભે તેની જવાબદારી છે. તેથી 'લખવા'ની ક્રિયા સંદર્ભે 'સુનીલ' કર્તા છે.

હવે, ચોથું વાક્ય જોઈએ. 'સૂરજ ઊગે છે.' - શું 'સૂરજ' ચૈતન્ય ધરાવે છે? વહેલા ઊગવું કે મોડા ઊગવા પર સૂરજનું નિયંત્રણ છે? ઊગવા માટે સૂરજ પાસે કોઈ હેતુ છે? તમે કહેશો કે એવું તો કઈ રીતે બને? સૂરજ તો ઊગે છે, એ તો કુદરતી બાબત છે. તમે વહેલા કે મોડા ઊઠવાનું નક્કી કરી શકો. પણ સૂરજ કાંઈ વહેલો કે મોડો ઊગવાનું નક્કી કરી શકે? એમાં સૂરજની કોઈ ઇચ્છા કે હેતુ હોતો નથી કે નથી હોતું સૂરજનું કોઈ નિયંત્રણ. તેથી સૂરજ એ કર્તા નથી. એટલે કે 'સૂરજ ઊગવો' એ કુદરતી પ્રક્રિયા છે. અને પ્રક્રિયામાં કોઈ કર્તા હોતો નથી. પ્રક્રિયાનાં અન્ય વાક્ય જોશો એટલે ખ્યાલ આવશે કે આમાં કોઈનું નિયંત્રણ હોતું નથી કે નથી કોઈની જવાબદારી હોતી.

1) વાવાઝોડાને કારણે ચાર ઝાડ મૂળમાંથી ઊખડી પડ્યાં.

2) પવનથી ડાળીઓ હલે છે.

3) કાલે અહીં ખૂબ મોગરા ખીલશે.

તમે જોઈ શકો છો કે 'ઊખડી પડવા' પર 'ઝાડ'નું, 'હલવા' પર 'ડાળી'નું કે 'ખીલવા' પર 'મોગરા'નું કોઈ નિયંત્રણ નથી કે નથી એમ કરવા માટે 'ઝાડ, ડાળીઓ, મોગરા' -નું કોઈ પ્રયોજન. અર્થાત્ 'ઊખડી પડવું, હલવું, ખીલવું' - એ પ્રક્રિયાઓ છે. અને 'ઝાડ, ડાળીઓ, મોગરા' તેનાં કર્મ છે, ઉદ્દેશ છે, પણ કર્તા નથી.

આવવું, જવું, લખવું, વાંચવું, ખાવું, વગેરે પર કોઈનું નિયંત્રણ હોય છે, કોઈની જવાબદારી હોય છે. તેથી આ ક્રિયાઓ છે. જેમ કે, તમને પેટમાં દુઃખે તો મમ્મી તરત પૂછે બહાર કાંઈ ખાધું હતું? શું ખાધું, ક્યાં ખાધું, કેટલું ખાધું - આ બધાનાં તમારે જવાબ આપવા પડે. જેનું નિયંત્રણ હોય, જેની જવાબદારી હોય તે કર્તા કહેવાય. અને જેમાં કર્તા હોય તે કર્તરિ વાક્ય કહેવાય.

તમે સ્થિતિ, ક્રિયા અને પ્રક્રિયા બરાબર સમજ્યાં? જો એ સ્પષ્ટ હશે તો આગળની વાત સમજાશે. ચાલો, એક કામ કરીએ. નીચે કેટલાંક વાક્યો આપ્યાં છે. તેમાંથી સ્થિતિ, ક્રિયા અને પ્રક્રિયા દર્શાવતાં વાક્યો છૂટાં પાડો.

1. નદીમાં પૂર આવ્યું.
2. કાગડો ઊડ્યો.
3. માળામાં કાગડીનાં બચ્ચાં છે.
4. ટેબલ પર નોટ અને ચોપડી નથી.
5. બસ પાણીમાં પડી.
6. છોકરો પાણીમાં કૂદ્યો.

જે માત્ર કોઈ પરિસ્થિતિ દર્શાવે છે તે 'સ્થિતિ'; જેમાં નિયંત્રણ, જવાબદારી આદિ ધરાવનારું કોઈ નથી, સહજ રીતે થાય છે તે 'પ્રક્રિયા' અને જેમાં કોઈ ચેતનતત્ત્વ નિયંત્રણ, જવાબદારી આદિ ધરાવે છે તે 'ક્રિયા'. સમજાય છે? વાક્યો છૂટાં પાડ્યાં? ચાલો, નીચે આ વાક્યો છૂટાં પાડ્યાં છે. તેની સાથે તમારા જવાબ મેળવો.

સ્થિતિ	**પ્રક્રિયા**	**ક્રિયા**
ટેબલ પર નોટ અને ચોપડી નથી.	નદીમાં પૂર આવ્યું.	છોકરો પાણીમાં કૂદ્યો.
માળામાં કાગડીનાં બચ્ચાં છે.	બસ પાણીમાં પડી.	કાગડો ઊડ્યો.

ઉપરનાં વાક્યોમાં તમે જોઈ શકો છો કે 'કશુંક હોવું કે ન હોવું' - તે સ્થિતિનો નિર્દેશ કરે છે. 'પૂર આવવા' પર કોઈનું નિયંત્રણ નથી. તે કુદરતી પ્રક્રિયા છે. 'બસ' પર કોઈનું નિયંત્રણ હોત તો તે પાણીમાં ન પડત. પણ 'પાણીમાં કૂદવા' સંદર્ભે છોકરાનું નિયંત્રણ છે. તે તરવા માટે અથવા અન્ય કોઈ કારણસર પાણીમાં કૂદ્યો છે. 'ઊડવા' પર 'કાગડા'નું નિયંત્રણ છે. તે ઇચ્છશે ત્યારે કોઈ ડાળી પર બેસી જશે.

મિત્રો, તમને સ્થિતિ, ક્રિયા અને પ્રક્રિયા વચ્ચેના ભેદની સમજણ હોવી જરૂરી છે. કારણ કે જે વાક્ય ક્રિયા હોય તેમાં જ કર્તા હોય. કર્તા હોય તે જ વાક્ય કર્તરિ હોય શકે. અને કર્તરિ હોય તે જ વાક્ય કર્મણિ, ભાવે કે પ્રેરકમાં રૂપાંતર પામી શકે. સ્થિતિ કે પ્રક્રિયા દર્શાવતા વાક્યો કર્મણિ કે ભાવેમાં રૂપાંતર ન પામી શકે. એટલે કે 'માળામાં કાગડીનાં બચ્ચાંથી હોવાય છે.' જેવું વાક્ય સંભવી શકે નહીં. તમને યાદ આવે છે કે તમે ક્યારેય 'કાલે રજાથી હોવાશે', 'ભેંસને બે શિંગડાથી હોવાય છે' જેવાં વાક્યો ક્યારેય બોલ્યા હોવ? કે પછી 'ઝાડથી પડાયું', 'ફૂલથી ખિલાશે' - જેવાં વાક્યો બોલો છો? - આ વાક્યો તમને બિનગુજરાતી લાગશે. માત્ર કર્તરિ - ક્રિયા ધરાવતા વાક્યમાં જ તમને આવી વાક્યરચના યોગ્ય લાગશે. - 'સુનીલથી નિબંધ લખાય છે.' 'કાગડાથી ઉડાશે.'

કર્તા ધરાવે તે વાક્યરચના કર્તરિ વાક્યરચના કહેવાય છે. હવે નીચેનાં બે જૂથમાં વહેંચેલાં વાક્યો વાંચો અને તેમની

વચ્ચેનો તફાવત સમજો.

અ	બ
મોહનકાકા ચાલે છે.	મોહનકાકાથી હવે ચલાય છે.
દીદીએ સાડી ફાડી.	દીદીથી સાડી ફાટી.
મુન્નો ખીચડી ખાય છે.	મુન્નાથી ખીચડી ખવાય છે.
અજયે ચા ઢોળી.	અજયથી ચા ઢોળાઈ.

દેખીતી રીતે તમને ખ્યાલ આવશે કે વિભાગ (બ) નાં વાક્યોમાં '-થી' પ્રત્યય લગાવ્યો છે. તમે બન્ને જૂથનાં વાક્યો ફરીથી વાંચો અને આ રીતે કહેવાથી વાતના અર્થમાં શો ફેર પડ્યો તે સમજવાની કોશિશ કરો. જેમ કે, 'મોહનકાકા ચાલે છે'માં સામાન્ય ક્રિયાનું નિરૂપણ છે. પરંતુ જ્યારે 'મોહનકાકાથી ચલાય છે' એમ કહેવાયું ત્યારે ત્યાં એવું સૂચવાયું છે કે મોહનકાકાને કોઈ તકલીફ હતી. પણ હવે એમાં રાહત છે અને હવે તે ફરીથી, ધીમે ધીમે 'ચાલવાની ક્ષમતા' ધરાવે છે. એ જ રીતે વાક્ય ૩માં જ્યારે 'મુન્નાથી ખીચડી ખવાય છે' કહેવાય ત્યારે મુન્નો નાનો છે અને ખાતાં આવડ્યું છે અથવા મુન્નો બીમાર હતો અને હવે તેનામાં ખીચડી ખાવા જેટલી ક્ષમતા આવી છે... વગેરે જેવા સંદર્ભે સમજાય છે.

તો વાક્ય 2 અને 4 જુઓ. તેમાં 'કર્તાનો ઇરાદો' સ્પષ્ટ થાય છે. વિભાગ 'અ'માં 'દીદીએ સાડી ફાડી.' કહેવાય છે ત્યારે સમજાય છે કે સાડી ઘસાઈ ગઈ છે કે હવે નથી પહેરાતી તેથી તેનો અન્યત્ર ઉપયોગ કરવાનો છે તેથી 'સાડી ફાડી.' કે ચા સારી નહોતી બની, ચામાં કચરો હતો... જેવાં કારણોસર અજયે 'ચા ઢોળી.' પણ વિભાગ - (બ)માં 'સાડી ફાટે' તે માટે દીદીનો કોઈ પ્રયત્ન કે ઇરાદો નથી કે નથી 'ચા ઢોળવા' માટે અજયનો. સાડી કશેક ભરાઈ, ખેંચાઈ અને ફાટી - અજાણતાં અને ઇરાદો તો બિલકુલ નહીં. એ જ રીતે અજયથી 'ચા ઢોળાઈ' એટલે કાં તો હાથ લાગ્યો અથવા ધ્યાન નહોતું... જેવાં કારણોસર અજાણતાં 'ચા ઢોળાઈ' છે.

ટૂંકમાં સમજીએ તો વિભાગ-'અ'નાં વાક્યોમાં કર્તા છે. તેઓ જાણીજોઈને, ઇરાદાપૂર્વક, જવાબદારીપૂર્વક કોઈ ક્રિયા કરી રહ્યા છે. જ્યારે વિભાગ 'બ'માં કર્તા નથી. કારણ કે તેઓ જાણીજોઈને, ઇરાદાપૂર્વક કશું કરી રહ્યાં નથી, તેમનું કર્તૃત્વ નથી, તેવો નિર્દેશ છે. તેમાં તેમની ક્ષમતા આદિ બાબતોનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

વિભાગ 'અ' અને 'બ'ની વાક્યરચનામાં બે તફાવત જોવા મળશે. 1) કર્તાને '-થી' પ્રત્યય લાગે છે અને 2) ધાતુનું - ક્રિયાપદનું રૂપ બદલાય છે અથવા તેમાં '-આ' પ્રત્યય ઉમેરાય છે. જેમ કે, 'ફાડવું' 'ફાટવું'માં રૂપ બદલાયું છે તો 'ચાલ' 'ચલા', 'ખા' 'ખવા', 'ઢોળ' 'ઢોળા'-માં '-આ' લાગ્યા બાદ કાળ, અવસ્થા, લિંગ, વચન આદિ અન્ય પ્રત્યયો લાગે છે.

ગુજરાતી ક્રિયાત્મક વાક્યરચનાનાં મુખ્ય ત્રણ ઘટક છે. કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદ. જો કર્તાનું મહત્ત્વ હોય તો તેને કર્તરિ વાક્યરચના કહેવાય છે. પણ જો કર્તાનું મહત્ત્વ ઘટાડવામાં આવે તો? એટલે કે 'દીદીથી સાડી ફાટી.' કહેવામાં આવે ત્યારે 'દીદી' કર્તાનાં લક્ષણો ધરાવતી નથી. તે ચેતન છે. પણ એ ક્રિયા પર તેનું નિયંત્રણ નથી, તે કરવા માટે તેનું કોઈ પ્રયોજન નથી, ઇરાદો નથી અને તેની જવાબદારી પણ નથી. તેથી 'દીદી'નું કર્તા તરીકેનું મહત્ત્વ રહેતું નથી.

જો વાક્યમાં કર્તાનું મહત્ત્વ ઘટે તો કર્મનું મહત્ત્વ દેખાય. પણ તમને ખબર છે કે ગુજરાતી ભાષામાં બે પ્રકારનાં ક્રિયાપદો છેઃ સકર્મક અને અકર્મક. સકર્મક ધાતુમાં તો કર્મ હોય તો કર્મનું મહત્ત્વ દેખાય પણ અકર્મકમાં તો કર્મ જ નથી હોતું. તો શેનું મહત્ત્વ દેખાય?

આગળ અભ્યાસ કર્યો છે, પરંતુ અહીં ફરીથી જોઈ લઈએ કે કર્મ એટલે કર્તાની ક્રિયા જેને આધારે દેખાય, કર્તાની ક્રિયાનું પરિણામ જેનામાં દેખાય, ક્રિયા થતાં અથવા પત્યા પછી જે પદાર્થમાં ફેરફાર દેખાય તે કર્મ. જેમ કે, 'લેવું', 'મૂકવું' વગેરે ક્રિયા જે પદાર્થના આધારે દેખાય તે; નોટ, પેન, ચોપડી કે વસ્તુ - તેનું કર્મ. અથવા 'વાંચવું', 'સાંભળવું' વગેરે જે વસ્તુઓને આધારે થાય તે; 'જવાબ', 'ગીત' વગેરે તે ક્રિયાઓનું કર્મ. 'દોરવું', 'દળવું' વગેરેમાં ચિત્ર, લોટ આદિ ક્રિયા પછી દેખાય તે વસ્તુ એટલે તે ક્રિયાઓનું કર્મ. જે ધાતુઓ કર્મ ધરાવી શકે તે સકર્મક અને જે ધાતુઓ કર્મ ન લઈ શકે તે અકર્મક ધાતુઓ.

નોંધઃ સકર્મક અને અકર્મક વાક્યપ્રયોગને આધારે નક્કી ન થાય, તે ખાસ ધ્યાન રાખશો, અર્થાત્,

(અ) મોહને આજે ખાધું નથી.

(બ) મોહને આજે લાડવો ખાધો નથી.

અહીં વાક્ય (અ)માં કર્મનો ઉલ્લેખ નથી અને બ)માં કર્મનો ઉલ્લેખ છે. તેથી વાક્ય અ)ને અકર્મક કહી શકાય નહીં. સકર્મક એટલે જે ધાતુના મુખ્ય ઘટકોમાં 'કર્મ'નો સમાવેશ થાય છે તે અને અકર્મક એટલે જે ધાતુના ઘટકોમાં 'કર્મ'ની શક્યતા જ નથી તે જેમ કે, 'ચાલવું', 'દોડવું', 'બેસવું' -માં માત્ર કર્તા જ મુખ્ય ઘટક છે. સ્થાન, સમય આદિ ગૌણ ઘટકો ઉમેરાઈ શકે

પણ કર્મ તો ન જ ઉમેરાઈ શકે. તેથી તે અકર્મક છે.

શબ્દકોશમાં માત્ર મૂળ ધાતુ (ક્રિયાપદ) જ લખાતું હોય છે અને તેની સાથે સકર્મક કે અકર્મકનો ઉલ્લેખ હોય છે, તે જોજો.

નીચે કેટલાંક સકર્મક અને અકર્મક ધાતુ આપ્યાં છે. તમે તેનાં કર્મ વિચારી જુઓ.

સકર્મકઃ ખોદવું, શોધવું, પૂછવું, ખાવું, પીવું, નાખવું, પકડવું, તોડવું, બાંધવું, લેવું વગેરે

અકર્મકઃ આવવું, જવું, ઊંઘવું, સૂવું, બેસવું, ઊઠવું, તરવું, હસવું, રડવું, રહેવું, ડરવું વગેરે

નીચેનાં વાક્યોના ધાતુ સકર્મક છે કે અકર્મક તે વિચારો અને જણાવો.

1) તમે બજારમાંથી શું લાવશો?

2) મનન હોસ્ટેલમાં રહે છે.

3) સાહેબ ઊભા થયા.

4) કબૂતર આખો દિવસ ચણ્યા કરે છે.

અહીં ચારમાંથી એક પણ વાક્યમાં કર્મનો નિર્દેશ કરેલો નથી. તેથી સહેજ ધ્યાનથી વાંચીને ઉત્તર આપજો. ચાલો, ઉત્તર જોઈએ. 1. સકર્મક, 2. અકર્મક, 3. અકર્મક, 4. સકર્મક. હવે, તમને સકર્મક અને અકર્મક ધાતુ વચ્ચેનો ભેદ સમજાઈ ગયો હશે.

તમે કર્તરિ વાક્યરચના વિશે સમજ્યા, તમે સકર્મક અને અકર્મક વિશે સમજ્યા. એટલે કર્મણિ અને ભાવે પ્રયોગ તરત સમજાઈ જશે.

કર્મણિ પ્રયોગ - ભાવે પ્રયોગઃ

'ક્રિયા' પ્રકારના વાક્યમાં 'કર્તા' સૌથી મહત્ત્વનો ઘટક હોય છે. તેથી તે વાક્યરચનાને કર્તરિ વાક્યરચના કહે છે. પણ કોઈક કારણસર વક્તા કર્તાનું મહત્ત્વ ઘટાડે તો? એવે વખતે જો સકર્મક ધાતુ હોય તો 'કર્તા' પછી 'કર્મ'નું મહત્ત્વ દેખાય છે. ત્યારે જે વાક્યરચના થાય તેને 'કર્મણિ' વાક્યરચના કહે છે. જેમ કે, 'દીદીથી સાડી ફાટી.' તે જ રીતે જો અકર્મક ધાતુ હોય અને કર્તાનું મહત્ત્વ ઘટે તો? એમાં તો કર્મ પણ હોતું નથી. આવી વાક્યચરનાને 'ભાવે' વાક્યરચના કહેવાય છે. જેમ કે, 'મોહનકાકાથી હવે ચલાય છે.'

નીચેનાં વાક્યો વાંચોઃ

<u>કર્મણિ પ્રયોગઃ</u>

ગુજરાતી ભાષામાં કર્મણિ પ્રયોગના બે પ્રત્યયો છેઃ

1. -અ - લખ - લખા (લખાય, લખાશે, લખાતું...)
2. -વા+માં+ આવ - લખ - લખવામાં આવ-

ક્રમ	કર્તરિ પ્રયોગ - સકર્મક ધાતુ	કર્મણિ પ્રયોગ ('-આ' પ્રત્યય)
1.	રમેશે ચાની આદત છોડી.	રમેશથી ચાની આદત છૂટી.
2.	પોલીસે ચોરને પકડ્યો.	પોલીસથી ચોર પકડાયો.
3.	બા માથું ઓળે છે.	બાથી માથું ઓળાય છે.
4.	રોહને આબેહૂબ એવું જ ચિત્ર દોર્યું.	રોહનથી આબેહૂબ એવું જ ચિત્ર દોરાયું.
5.	મુન્નો દવા પીશે.	મુન્નાથી દવા પીવાશે

પહેલો પ્રયોગ તમે જોયો. ચાલો, બીજો પ્રયોગ જોઈએઃ

ક્રમ	કર્તરિ પ્રયોગ - સકર્મક ધાતુ	કર્મણિ પ્રયોગ (-વા+માં+ આવ)
1.	આચાર્યએ વિદ્યાર્થીઓને પ્રવાસ અંગે જણાવ્યું.	આચાર્ય દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને પ્રવાસ અંગે જણાવવામાં આવ્યું.
2.	એક જમાનામાં કોઈ માંદું પડે તો દાક્તરને સજા કરતા.	એક જમાનામાં કોઈ માંદું પડે તો દાક્તરને સજા કરવામાં આવતી.
3.	મુંબઈની ટ્રેનમાં ભજનમંડળી ધૂમ મચાવે છે.	મુંબઈની ટ્રેનમાં ભજનમંડળી દ્વારા ધૂમ મચાવવામાં આવે છે.
4.	મહંતે ડંકર્કને સ્તંભ સાથે બાંધ્યો.	મહંત દ્વારા ડંકર્કને સ્તંભ સાથે બાંધવામાં આવ્યો.

5.	બાપુના ગુજરી ગયા પછી બા મને ઉઘરાણીએ મોકલે.	બાપુના ગુજરી ગયા પછી બા દ્વારા મને ઉઘરાણીએ મોકલવામાં આવતો.

અહીં તમે જોઈ શકો છો કે કર્મણિ પ્રયોગ દ્વારા શક્યાર્થ, ઈચ્છાર્થ, ક્ષમતા, ઔચિત્ય આદિ દર્શાવવા માટે કર્તાનું ગૌણત્વ અને કર્મનું પ્રધાનત્વ દર્શાવાયું છે.

ભાવે પ્રયોગ:

હવે નીચેનાં વાક્યો વાંચો:

ક્રમ	કર્તરિ પ્રયોગ - અકર્મક ધાતુ	ભાવે પ્રયોગ
1.	ટ્રાફિકના કારણે અમે મોડાં આવ્યાં.	ટ્રાફિકના કારણે અમારાથી મોડું અવાયું.
2.	જતીન પાંચ ફૂટ લાંબો કૂદકો મારે.	જતીનથી પાંચ ફૂટ લાંબો કૂદકો મરાય.
3.	તમે વડીલો સામે ઊંચા અવાજે ન બોલો.	તમારાથી વડીલો સામે ઊંચા અવાજે ન બોલાય.
4.	સંકુલમાં જ છાત્રાલયની વ્યવસ્થા છે. પણ રમેશ કુટુંબથી દૂર નહીં રહે.	સંકુલમાં જ છાત્રાલયની વ્યવસ્થા છે. પણ રમેશથી કુટુંબથી દૂર નહીં રહેવાય.
5.	દાદા ઠંડા પાણીએ નહાય છે.	દાદાથી ઠંડા પાણીએ નહવાય છે.

આ વાક્યોમાં અકર્મક ધાતુ પ્રયોજાયેલું છે. તેથી ભાવે પ્રયોગમાં કર્તાના ગૌણત્વ દ્વારા શક્યાર્થ, ઈચ્છાર્થ, ઔચિત્ય, ક્ષમતા આદિનો નિર્દેશ થયો છે.

નીચેનાં વાક્યો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો. ખોટાં હોય તો સુધારીને ફરીથી લખો.

1. 'જાગવું' એ સકર્મક ધાતુ છે.
2. 'છુપાવવું' એ સકર્મક ધાતુ છે.
3. પટાવાળો બારીઓ ખોલશે. - એ કર્તરિ પ્રયોગ છે.
4. ગૌરીથી બારી ખૂલી નહીં. - એ ભાવે પ્રયોગ છે.
5. મીનાબહેનથી ઝીણું ભરત ભરાય છે. - એ કર્મણિ પ્રયોગ છે..

જો સકર્મક - અકર્મક ધાતુની સ્પષ્ટતા હશે તો જ આના ઉત્તરો આવડશે. પ્રયત્ન કર્યો?

ચાલો, ઉત્તર જોઈએ.

1. ખોટું. 'જાગવું' એ અકર્મક ધાતુ છે.
2. ખરું.
3. ખરું.
4. ખોટું. 'ખોલવું' સકર્મક ધાતુ છે. તેથી 'ગૌરીથી બારી ખૂલી નહીં' - એ કર્મણિ પ્રયોગ છે.
5. ખરું.

હવે તમને કર્મણિ અને ભાવે પ્રયોગ વચ્ચેનો ભેદ સમજાયો હશે. હવે આપણે પ્રેરક વાક્યરચના જોઈએ.

પ્રેરક વાક્યરચના:

તમે જોયું કે ક્રિયા પર જેનું નિયંત્રણ હોય, ક્રિયા કરવા પાછળ જેનો કોઈ હેતુ હોય કે ક્રિયા અંગે જેની જવાબદારી હોય તેને કર્તા કહેવાય. હવે નીચેનાં વાક્ય વાંચો.

અ) માળી ઝાડ કાપે છે.

બ) સાહેબ માળી પાસે ઝાડ કપાવે છે.

આ બે વાક્યોમાં શો તફાવત છે? વાક્ય અ) અને બ) - બન્નેમાં 'ઝાડ કાપવા'ની ક્રિયા તો માળી જ કરે છે. અર્થાત્, માત્ર 'ક્રિયા કરનાર'ના અર્થમાં જોઈએ તો બન્ને વાક્યમાં કર્તા 'માળી' જ છે, પણ કયું ઝાડ કાપવું, કયું ન કાપવું, કેટલું કાપવું - વગેરે સંદર્ભે નિયંત્રણ, હેતુ અને જવાબદારી જોઈએ તો વાક્ય અ)માં 'માળી'નાં અને વાક્ય બ)માં 'સાહેબ'નાં છે. તેથી વાક્ય અ)નો કર્તા 'માળી' અને વાક્ય બ)નો કર્તા 'સાહેબ' છે. તો વાક્ય બ)માં ખરો કર્તા કોણ? ક્રિયા કરનાર અલગ છે અને નિયંત્રણ-જવાબદારી આદિ અન્યનાં છે. આ પરિસ્થિતિમાં એમ કહી શકાય કે 'સાહેબ' ક્રિયા કરવા માટે પ્રેરનાર છે, તેથી તે પ્રેરક કર્તા છે. અને 'માળી' માત્ર ક્રિયા કરનાર છે. તેથી તે 'પ્રેરિત' કર્તા છે. પ્રેરિત કર્તાને 'પાસે, દ્વારા' જેવાં નામયોગી કે કર્મસૂચક '-ને' પ્રત્યય લાગે છે. તેથી ખરેખર ક્રિયા ન કરનાર, પરંતુ ક્રિયા પર નિયંત્રણ ધરાવનાર, ક્રિયાની જવાબદારી

ધરાવનાર પ્રેરક કર્તા મુખ્ય કર્તા ગણાય છે. આ પ્રકારની વાક્ય રચનામાં કર્તાની પ્રેરણા મુખ્ય હોય છે તેથી તેને 'પ્રેરક' વાક્યરચના કહે છે.

નોંધ:

વાક્યરૂપાંતર વખતે પ્રેરક અથવા પ્રેરિત કોઈ પણ કર્તા ઉમેરી શકાય. જેમ કે:

- માળી ઝાડ કાપે છે. - કર્તરિ
- સાહેબ માળી પાસે ઝાડ કપાવે છે. - પ્રેરકરચનામાં પ્રેરક કર્તાનું ઉમેરણ.
- માળી તેના દીકરા પાસે ઝાડ કપાવે છે. - પ્રેરકરચનામાં પ્રેરિત કર્તાનું ઉમેરણ.

નીચે કેટલાંક કર્તરિ અને પ્રેરક વાક્યો આપ્યાં છે. તે ધ્યાનથી વાંચો. આમાં તમને સકર્મક અને અકર્મક બન્ને ધાતુ જોવા મળશે. બન્નેમાં પ્રેરક કર્તા ઉમેરાઈ શકે.

ક્રમ	કર્તરિ પ્રયોગ	પ્રેરક વાક્યરચના
1.	વિદ્યાર્થીઓએ શાળાના મેદાનમાં વૃક્ષો વાવ્યાં.	શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓ પાસે શાળાના મેદાનમાં વૃક્ષો વવડાવ્યાં.
2.	કુસુમાયુધ સૂઈ ગયો.	માએ કુસુમાયુધને સુવડાવ્યો.
3.	મમ્મીએ છૂંદાનું તપેલું તડકામાં મૂક્યું.	મમ્મીએ મારી પાસે છૂંદાનું તપેલું તડકામાં મુકાવ્યું.
4.	પછી મેં દફતરમાં મારી નોટો ભરી.	પછી મેં એની પાસે જ દફતરમાં મારી નોટો ભરાવી.
5.	એ સાંજે અમે બધાં ખૂબ હસ્યાં.	એ સાંજે નીલેશભાઈએ અમને બધાંને ખૂબ હસાવ્યાં.

હવે તમે કર્તરિ, કર્મણિ, ભાવેપ્રયોગ અને પ્રેરકરચનાથી પરિચિત છો. શક્ય હોય તો તમારા પાઠ્યપુસ્તકની કૃતિ વાંચતી વખતે તમારી સામે જે વાક્યો છે તે સ્થિતિ, ક્રિયા કે પ્રક્રિયા - શું દર્શાવે છે તે જોજો. અને જો તે ક્રિયા હોય તો કર્તરિ છે કે કર્મણિ કે ભાવે પ્રયોગ છે કે પ્રેરક રચના છે - તે જોજો. તેના દ્વારા લખાણમાં કેવી સચોટતા કે સાર્થકતા ઉમેરાય છે તે જોજો.

વાક્યરૂપાંતર

મિત્રો, કોઈ એક જ વાત વધુ સચોટતાથી વ્યક્ત કરવા માટે આપણે જુદી જુદી રીતો અપનાવતા હોઈએ છીએ. તેમાંની એક રીત છે, વાક્યરૂપાંતર. તમે અત્યાર સુધી વિવિધ વાક્યપ્રકાર ભણી ગયાં છો. ચાલો, આજે એક પ્રકારમાંથી બીજા પ્રકારમાં રૂપાંતર કરીએ.

વિધિ-નિષેધ:

તમે 9મા ધોરણમાં વિધિવાક્ય અને નિષેધ વાક્ય વિશે વિગતે અભ્યાસ કર્યો છે. તમે ભણ્યા છો કે બે પ્રયોજનથી ભાષક આ વાક્યરૂપાંતર કરે છે. 1. વાક્યનો અર્થ બદલવા માટે અને 2. જુદી રીતે અભિવ્યક્તિ સાધવા માટે.

1. નકાર ઉમેરાતાં મૂળ અર્થ બદલાય :
   - ડોસા ફરીથી બોલ્યા.
   - ડોસા ફરીથી ન બોલ્યા
2. નકાર ઉમેરાય પણ મૂળ અર્થ ન બદલાય :
   - પગ વગરની વ્યક્તિ માટે પર્વતારોહણ અશક્ય ગણાય.
   - પગ વગરની વ્યક્તિ માટે પર્વતારોહણ શક્ય ન ગણાય.

મૂળ અર્થ જાળવીને નકારમાં ફેરવવાની વિવિધ રીતો :

(અ) બે વખત નકાર ઉમેરવાની :
   - 'ઘરકામ કર્યું છે'.
   - મેં ઘરકામ નથી કર્યું, એવું નથી.

(બ) વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ સાથે નકાર ઉમેરવાની :
   - હું આ બધું જાણું છું.
   - મારાથી કશું અજાણ્યું નથી.

ચાલો, તો નીચેનાં વાક્યોનું નિષેધમાં રૂપાંતર કરો :

1. એ લોકો કદાચ રસ્તો ભૂલ્યા હશે.
2. હું એના પર કવિતા લખતો.
3. શું હું એક મામૂલી પરદેશી માટે દેવાધિદેવની પાસે જૂઠું બોલું ?

4. વીરચંદ ગાંધી થોડું જીવ્યા.
5. તમને સુરતનાં મનીષા દેસાઈ યાદ હશે !

નીચેનાં નિષેધ વાક્યોનું વિધિવાક્યમાં રૂપાંતર કરો :

1. ભણેલા લોકો પણ ખાવાપીવામાં ન ભણેલા લોકોની જેમ વર્તે છે.
2. ના પપ્પા, આજે તમે ખોટું નથી બોલતા.
3. લાકુનાનું બિરુદ મેળવવું સહેલું નથી.
4. એ નળના ફૂંફાડામાં આપણે નદીનાં ખળખળ વહેતાં જળને ભૂલી ન જઈએ તે જરૂરી છે.
5. સુશી, હું હમણાં નહીં આવી શકું.

મિત્રો, તમે કર્તરિ, કર્મણિ, ભાવે અને પ્રેરક વિશે અભ્યાસ કર્યો છે. આ વાક્યનાં રૂપાંતર કરી શકો ?

નીચેનાં વાક્યોનું કર્મણિમાં રૂપાંતર કરો :

1. જીવલો શી રીતે દેવું ભરી શકશે ?
2. રજકણથી રાજી હું, આખો પટ નહીં માંગુ.
3. આપણે આપણું હૃદય ખોલીએ ના કાંઈ.
4. ડંકર્કે હાથ લાંબા કર્યા.
5. જમાદારે ધ્રુજતે સાદે પૂછ્યું.

નીચેનાં કર્તરિ વાક્યોનું ભાવે વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. દેવજી વધારે આકળો થઈને બોલ્યો.
2. મહંત મંચ પર ચડ્યો.
3. સુશી ટેલિફોન પાસેથી ખસી ગઈ.
4. એ માંડ બોલી શકી.
5. દીદી અહીં નહીં આવે.

નીચેનાં કર્તરિ વાક્યોનું પ્રેરક વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. આ વખતે નવી લીધેલી છત્રી પર મેં મારું નામ, સરનામું, ફોન નંબર બધું જ લખ્યું.
2. મહંતે અગ્નિની પૂજા કરી.
3. બા બહાર પાણી આપવા આવી.
4. મામા કામ પડતું મૂકીને આવવાના સમાચાર મોકલે નૈં.
5. રીંછના હુમલામાંથી એક સુરતી કુટુંબ બચ્યું.

નીચેનાં પ્રેરક વાક્યોનું કર્તરિ વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. આપણે રામજીભાને બચાવવા જોઈએ.
2. જમાદાર, મારા મોટા ભાઈને અને માતાને આટલો સંદેશો કહેવડાવજો.
3. જીવલાએ મોટી દીકરી પાસે ચોખા દળાવ્યા.
4. બધાં એકમેકને મીઠાઈ ખવડાવે છે.
5. મામાએ ભાણેજને ઘોડી પરથી નીચે ઉતાર્યો.

આ સ્વાધ્યાયોના ઉત્તરો જોવા છે ?

નીચેનાં વાક્યોનું નિષેધમાં રૂપાંતર કરો :

1.	એ લોકો કદાચ રસ્તો ભૂલ્યા હશે.	એ લોકોને કદાચ રસ્તો યાદ નહીં હોય.
2.	હું એના પર કવિતા લખતો નહોતો.	હું એના પર કવિતા નહોતો લખતો એવું નહોતું.
3.	શું હું એક મામૂલી પરદેશી માટે દેવાધિદેવની પાસે જૂઠું બોલું ?	શું હું એક મામૂલી પરદેશી માટે દેવાધિદેવની પાસે સાચું ન બોલું ?

4. શ્રી વીરચંદ ગાંધી થોડું જીવ્યા. શ્રી વીરચંદ ગાંધી લાંબુ ન જીવ્યા.
5. તમને સુરતનાં મનીષા દેસાઈ યાદ હશે ! તમે સુરતનાં મનીષા દેસાઈને ભૂલ્યા નહીં હોવ !

નીચેનાં નિષેધ વાક્યોનું વિધિવાક્યમાં રૂપાંતર કરો :

1. ભણેલા લોકો પણ ખાવાપીવામાં ન ભણેલા લોકોની જેમ વર્તે છે. ભણેલા લોકો પણ ખાવાપીવામાં અભણ લોકોની જેમ વર્તે છે.
2. ના પપ્પા, આજે તમે ખોટું નથી બોલતા. ના પપ્પા, આજે તમે સાચું બોલો છો.
3. લાકુનાનું બિરુદ મેળવવું સહેલું નથી. લાકુનાનું બિરુદ મેળવવું અઘરું છે.
4. એ નળના ફૂંફાડામાં આપણે નદીનાં ખળખળ વહેતાં જળ ભૂલી ન જઈએ તે જરૂરી છે. એ નળના ફૂંફાડામાં આપણને નદીનાં ખળખળ વહેતાં જળ યાદ રહે તે જરૂરી છે.
5. સુશી, હું હમણાં નહીં આવી શકું. સુશી, હું પછી આવી શકીશ.

નીચેનાં વાક્યોનું કર્મણિમાં રૂપાંતર કરો :

1. જીવલો શી રીતે દેવું ભરી શકશે ? જીવલાથી શી રીતે દેવું ભરાશે ?
2. રજકણથી રાજી હું, આખો પટ નહીં માંગું. રજકણથી રાજી હું, આખો પટ નહીં મંગાય.
3. આપણે આપણું હૃદય ખોલીએ ના કાંઈ. આપણાથી આપણું હૃદય ખોલાય ના કાંઈ.
4. ડંકર્કે હાથ લાંબા કર્યા. ડંકર્કથી હાથ લાંબા કરાયા.
5. જમાદારે ધ્રુજતે સાદે પૂછ્યું. જમાદારથી ધ્રુજતે સાદે પૂછાયું.

નીચેનાં કર્તરિ વાક્યોનું ભાવે વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. દેવજી વધારે આકળો થઈને બોલ્યો. દેવજીથી વધારે આકળા થઈને બોલાઈ ગયું.
2. મહંત મંચ પર ચડ્યો. મહંતથી મંચ પર ચડાયું.
3. સુશી ટેલિફોન પાસેથી ખસી ગઈ. સુશીથી ટેલિફોન પાસેથી ખસી જવાયું.
4. એ માંડ બોલી શકી. એનાથી માંડ બોલી શકાયું.
5. દીદી અહીં નહીં આવે. દીદીથી અહીં નહીં અવાય.

નીચેનાં કર્તરિ વાક્યોનું પ્રેરક વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. આ વખતે નવી લીધેલી છત્રી પર મેં મારું નામ, સરનામું, ફોનનંબર બધું જ લખ્યું. આ વખતે નવી લીધેલી છત્રી પર મેં મારું નામ સરનામું, ફોનનંબર બધું જ લખાવ્યું.
2. મહંતે અગ્નિની પૂજા કરી. મહંતે લોકો પાસે અગ્નિની પૂજા કરાવી.
3. બા બહાર પાણી આપવા આવી. બાએ બહેનને બહાર પાણી આપવા મોકલી.
4. મામા કામ પડતું મૂકીને આવવાના સમાચાર મોકલે નૈં. મામા કામ પડતું મૂકીને આવવાના સમાચાર મોકલાવે નૈં.
5. રીંછના હુમલામાંથી એક સુરતી કુટુંબ બચ્યું. મનીષા દીદીએ રીંછના હુમલામાંથી એક સુરતી કુટુંબને બચાવ્યું.

નીચેનાં પ્રેરક વાક્યોનું કર્તરિ વાક્યોમાં રૂપાંતર કરો :

1. આપણે રામજીભાને બચાવવા જોઈએ. રામજીભાએ બચવું જોઈએ.
2. જમાદાર, મારા મોટા ભાઈને અને માતાને આટલો સંદેશો કહેવડાવજો. જમાદાર, મારા મોટા ભાઈને અને માતાને આટલો સંદેશો કહેજો.
3. જીવલાએ મોટી દીકરી પાસે ચોખા દળાવ્યા. જીવલાની મોટી દીકરીએ ચોખા દળ્યા.
4. બધાં એકમેકને મીઠાઈ ખવડાવે છે. બધાં મીઠાઈ ખાય છે.
5. મામાએ ભાણેજને ઘોડી પરથી નીચે ઉતાર્યો. ભાણેજ ઘોડી પરથી નીચે ઉતર્યો.

તમારા જવાબો સાથે તપાસ્યું ? હવે, આ વાક્યરૂપાંતર તમને સમજાઈ ગયું હશે.

●